

УДК 336.274,5

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДІАГНОСТИКИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ – ПОЗИЧАЛЬНИКІВ БАНКУ

Гопкало В.О.

Київський національний торговельно-економічний університет

У статті досліджені інструменти діагностики кредитоспроможності юридичних осіб – позичальників банку, що рекомендовані Національним банком України, а також їх практична імплементація комерційними банками. Це дозволить виявити ступінь релевантності та можливі недоліки в розроблених процедурах.

Ключові слова: юридичні особи, кредитоспроможність, позика.

Постановка проблеми. Політична та економічна ситуації, що склалися в країні протягом 2014-2015 рр., значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії у східному регіоні, анексія АР Крим та недостатній рівень корпоративного управління зумовили погіршення якості кредитного портфелю банків. На теперішній час рівень неповернення кредитів залишається високим, що підвищує зокрема кредитний ризик комерційних банків, знижує ефективність кредитної діяльності як кредиторів, так і позичальників.

Розв'язання проблеми потребує посиленої уваги до питань, пов'язаних із визначенням факторів, що впливають на неповернення позичальником наданих кредитів, обґрунтуванням напрямів удосконалення кредитних відносин та механізмів їх реалізації. У зв'язку з цим актуальним за сучасних тенденцій розвитку банківського сектору є аналіз сучасних методик діагностики юридичних осіб – позичальників банку, які у більшості банків займають лівову частку кредитного портфелю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях зарубіжних і вітчизняних економістів досліджено широке коло питань, пов'язаних з аналізом фінансово-економічного стану юридичних осіб – позичальників банку, їх оцінюванням та управлінням. Серед вітчизняних науковців, які приділяли значну увагу дослідженню цих питань, можна виокремити В. Бордюк [3], І. Воробйову [4], Ю. Дубіну [5], Т. Журавель [6], О. Мельника [7], М. Мікуліна [8], О. Мірошник [9], Н. Онищук [10], О. Терещенка [11] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Для вітчизняної фінансової думки головною є проблема формування інструментів реалізації концепції управління банківськими ризиками, які мають бути ефективними як в умовах відносно стабільного зовнішнього середовища, так і в період кризи. Підвищення дієвості таких інструментів потребує вдосконалення теоретико-методологічних засад управління банківськими ризиками в цілому, в тому числі детальному аналізі фінансово-економічного стану позичальників. Відповідно, актуальним завданням для розвитку прогнозованої діяльності банківського сектору є оновлення концептуального підходу до науково – практичного осмислення управління банківськими ризиками з огляду на причини і наслідки глобальної фінансової кризи, а також поглиблення методологічного апарату дослідження проблеми діагностики юридичних осіб – позичальників банку.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження існуючих моделей оцінки фінансового стану позичальника та його кредитоспроможності, а також розробка шляхів удосконалення механізму оцінки діагностики юридичних осіб – позичальників банку. Виходячи з мети дослідження, нами були поставлені наступні завдання:

1) дослідити сутність та нормативно-правове регулювання діагностики кредитоспроможності юридичних осіб – позичальників банку;

2) визначити методи оцінки кредитоспроможності позичальників банку, що застосовуються комерційними банками на практиці;

3) проаналізувати проблеми діагностики кредитоспроможності юридичних осіб – позичальників банку.

Об'єктом дослідження виступає процес проведення діагностики позичальників банку.

Предметом дослідження є визначення методичних засад та інструментарію діагностики кредитоспроможності юридичних осіб – позичальників банку.

Виклад основного матеріалу. Кредитоспроможність – це спроможність позичальника залучити позиковий капітал та за конкретних умов кредитування в повному обсязі й у визначений кредитний угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності [3].

Згідно з Положенням Правління Національного банку України «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012, поняття кредитоспроможності трактується як наявність у боржника (контрагента банку) передумов для проведення кредитної операції і його спроможність повернути борг у повному обсязі та в обумовлені строки [2].

Оцінюючи кредитоспроможність позичальника, комерційні банки України керуються власними положеннями та методиками, в основу яких покладено методичні рекомендації НБУ. Водночас регулятор не забороняє банкам самостійно встановлювати додаткові критерії аналізу фінансового стану позичальника, що підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків і належного контролю за ними. Як правило, вітчизняні банки на сучасному фінансовому ринку використовують два методи оцінювання кредитоспроможності клієнтів: коефіцієнтний і рейтинговий. Методики вітчизня-

них комерційних банків щодо діагностики кредитоспроможності юридичних осіб ґрунтуються на Положенні НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 [2]. Згідно даного Положення, банк здійснює оцінку фінансового стану юридичної особи (крім банку), якій надано кредит, шляхом розрахунку інтегрального показника фінансового стану боржника – юридичної особи за такою формулою:

$$Z = a_1K_1 + a_2K_2 + a_3K_3 + a_4K_4 + a_5K_5 + a_nK_n - a_0,$$

Де Z – інтегральний показник;

K_1, K_2, \dots, K_n – фінансові коефіцієнти, що визначаються на підставі даних фінансової звітності боржника – юридичної особи для великого або середнього підприємства. Для малого підприємства замість зазначених коефіцієнтів застосовуються коефіцієнти MK_1, MK_2, \dots, MK_n ;

a_1, a_2, \dots, a_n – параметри, що визначаються з урахуванням вагомості та розрядності фінансових коефіцієнтів і щорічно актуалізуються НБУ на підставі даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб. Банк для актуалізації параметрів дискримінантної моделі подає до НБУ відповідну інформацію щодо даних фінансової звітності боржників – юридичних осіб за формою та у строки, установлені НБУ;

a_0 – вільний член дискримінантної моделі, значення якого щорічно актуалізуються НБУ.

Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником – юридичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником – юридичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з таблицею 1.

Таблиця 1
Визначення стану обслуговування боргу боржником – юридичною особою

Кількість календарних днів прострочення (включно)	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Джерело: [2]

Банк визначає стан обслуговування боргу як «високий» за умови, що сплата боржником – юридичною особою процентів відповідно до умов договору передбачена не рідше ніж один раз на три місяці.

Крім того, банк має класифікувати кредит, наданий боржнику – юридичній особі за категоріями якості на підставі визначеного класу боржника – юридичної особи та стану обслуговування ним боргу згідно з таблицею 2.

Банк визначає показник ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі залежно від категорії якості в межах діапазонів, зазначених у таблиці 3.

Банк визначає показник ризику за кредитом, наданим боржнику – юридичній особі в межах

установленого діапазону з урахуванням динаміки фактичних значень інтегрального показника, коефіцієнта покриття боргу, якості менеджменту боржника – юридичної особи, ринків збуту продукції, наявності бізнес-планів, визначених рейтингів боржника – юридичної особи (за наявності) та інших подій та обставин, що можуть вплинути на своєчасність і повноту погашення боргу.

Таблиця 2
Класифікація кредиту, наданого боржнику – юридичній особі за категоріями якості

Клас боржника – юридичної особи	Стан обслуговування боргу				
	«високий»	«добрий»	«задовільний»	«слабкий»	«незадовільний»
1	I	I	III	IV	V
2	I	I	III	IV	V
3	I	II	III	IV	V
4	I	II	III	IV	V
5	II	II	III	IV	V
6	II	III	IV	IV	V
7	II	III	IV	IV	V
8	II	III	IV	IV	V
9	II	III	IV	V	V

Джерело: [2]

Таблиця 3
Визначення показника ризику кредиту, наданого боржнику – юридичній особі

Категорія якості за кредитом	Значення показника ризику кредиту
I – найвища	0,01-0,06
II	0,07-0,20
III	0,21-0,50
IV	0,51-0,99
V – найнижча	1,0

Джерело: [2]

На нашу думку, аналіз кредитоспроможності за допомогою фінансових коефіцієнтів має низку недоліків. По-перше, не можна обмежуватися чи віддавати перевагу жодному з показників, оскільки ці коефіцієнти неповно характеризують кредитоспроможність позичальника. Є ще багато критеріїв, які треба враховувати при аналізі, наприклад позицію цього підприємства на ринку, його конкурентів, а також рівень маркетингу і менеджменту. По-друге, в умовах нестабільної економіки та високих темпів інфляції фактичні показники не можуть бути єдиною базою оцінки здатності позичальника погасити позику в установлений строк. По-третє, відсутня єдина база оптимальних значень фінансових показників. Їх рівень змінюється залежно від стану економіки країни. По-четверте, розраховані коефіцієнти фіксують лише певний момент економічного часу. Аналіз кредитоспроможності методом коефіцієнтів передбачає розрахунок показників, що характеризують різноманітні аспекти фінансового стану позичальника. Однак на основі такого аналізу зробити однозначний висновок про кредитоспроможність вдається не завжди, оскільки одні показники можуть лежати у критичній зоні, а інші – бути цілком задовільними [6].

Іншим нормативно-правовим документом, що регулює діагностику кредитоспроможності позичальників, є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рейтингової шкали» № 665 від 26.04.2007 [1], керуючись якою національні рейтингові оператори здійснюють рейтингування юридичних осіб. Національна рейтингова шкала спрямована на оцінювання кредитного ризику позичальника та визначення його кредитного рейтингу, який характеризує рівень спроможності юридичної особи своєчасно та у повному обсязі виплачувати відсотки й основну суму за борговими зобов'язаннями. При цьому визначено, що кредитні рейтинги можуть бути короткотерміновими (демонструють кредитний ризик у короткотерміновій перспективі – до одного року) і довготерміновими (відображають кредитний ризик у довготерміновій перспективі – понад рік). Значення кредитних рейтингів варіюють у межах від позначки «uaAAA» (найвища кредитоспроможність) до позначки «uaD» (дефолт) – для довготермінових кредитних рейтингів; у межах від позначки «uaK1» (найвища кредитоспроможність) до позначки «uaKD» (дефолт) – для короткотермінових кредитних рейтингів. Окрім цього, Національною рейтинговою шкалою передбачено можливість надання прогнозу кредитного рейтингу (позитивний, стабільний чи негативний), який відображає можливі зміни його у перспективі [1]. Варто зауважити, що критерії віднесення підприємства до того чи іншого класу є недостатньо конкретизованими та обґрунтованими, що створює можливості для маніпулювання рейтинговими оцінками.

Отже, при розробці своєї методики рейтингової оцінки банк повинен дуже ретельно обирати

показники аналізу. Але в умовах сучасної економічної ситуації створити ідеальний метод неможливо, тому керуватися тільки цим методом не можна, потрібно мати альтернативний погляд з усіх сторін.

При проведенні ідентифікації позичальника – юридичної особи визначається, як правило, форма власності підприємства, його спеціалізація, становище на ринку. У процесі аналізу формальних показників, передбачається наявність формул для її розрахунку та знаходження певних конкретних значень. Дані показники розраховуються на основі звітності підприємства.

Неформальні показники передбачають здійснення оцінки тільки експертом, до них відносять: компетенція керівництва, кваліфікація персоналу, відносини з іншими банками, аналіз ділової репутації [8]. Найголовнішими показниками фінансово-господарської діяльності, на які звертають увагу банки при здійсненні аналізу кредитоспроможності позичальника є:

- обсяг реалізації;
- прибутки та збитки;
- рентабельність;
- коефіцієнти ліквідності;
- грошові потоки;
- склад дебіторсько-кредиторської заборгованості тощо.

До найбільш вживаних показників належать: коефіцієнт автономії, коефіцієнт забезпечення власними засобами, коефіцієнт покриття, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт рентабельності продажу, коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, коефіцієнт кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності запасів, коефіцієнт обо-

Таблиця 4

Фінансові показники, що входять до методики оцінки кредитоспроможності

Показники	Порядок розрахунку	Орієнтоване значення
Показники ліквідності		
Коефіцієнт миттєвої ліквідності (платоспроможності)	$K_p = \text{високоліквідні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$	0,2
Коефіцієнт поточної ліквідності	$K_{лп} = \text{ліквідні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$	0,75
Коефіцієнт загальної ліквідності (коефіцієнт покриття)	$K_{зл} = \text{оборотні активи} / \text{Поточні зобов'язання}$	2
Показники фінансової стійкості		
Коефіцієнт автономії	$K_a = \text{Власний капітал} / \text{Активи}$	> 0,5
Коефіцієнт незалежності	$K_n = \text{Залучені кошти} / \text{Власний капітал}$	< 0,5
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	$K_o = \text{Власний оборотний капітал} / \text{Оборотні активи}$	> 0,5
Коефіцієнт маневреності власних коштів	$K_{мвк} = (\text{Власний капітал} - \text{Необоротні активи}) / \text{Власний капітал}$	> 0,5
Коефіцієнт фінансового леверіджу	$K_{фл} = \text{Зобов'язання} / \text{Власний капітал}$	Зменшення
Показники фінансово-економічної діяльності		
Коефіцієнт довгострокового запозичення коштів	$K_{дзк} = \text{Довгострокові зобов'язання} / (\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання})$	Зменшення
Рентабельність активів	$R_a = \text{Чистий прибуток} / \text{Середня вартість активів}$	Збільшення
Рентабельність продаж	$R_p = \text{Чистий прибуток} / \text{Чистий дохід}$	Збільшення
Коефіцієнт оборотності активів	$K_{oa} = \text{Чистий дохід} / \text{Середня вартість активів}$	Збільшення
Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів	$K_{омз} = \text{Чистий дохід} / \text{Середня вартість ТМЗ}$	Збільшення
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	$K_{одз} = \text{Чистий дохід} / \text{Середня сума дебіторської заборгованості}$	Збільшення
Коефіцієнт валового прибутку	$K_{вп} = \text{Валовий прибуток} / \text{Чистий дохід}$	Збільшення

Джерело: [8]

ротносності оборотних активів. Дані коефіцієнти найбільш повно характеризують фінансовий стан позичальника та не дублюються (табл. 4).

Кожен банк на свій розсуд використовує певну методикку. Провідні ж банки використовують комплексно-бальну систему аналізу кредитоспроможності.

На першому етапі проводиться аналіз кількісних показників, проводиться оцінка фінансового стану позичальника (таблиця 4).

На другому етапі приділяється увага якісним показникам: ділова репутація підприємства, керівників, кредитна історія, вивчаються умови діючої кредитної угоди, вплив галузевих факторів, ефективність управління позичальника тощо.

Для здійснення даного аналізу використовують дані, які були надані як самим позичальником так і зовнішніми ресурсами. Потім нараховується відповідна кількість балів для позичальника. За кожен фактор певна кількість балів, залежить від його вагомості та впливу на змогу поверненості та сплати позики. На заключному етапі на основі комплексного показника та рейтингової шкали для визначення класу клієнта – позичальника банку відносить його до відповідної групи.

Деякі банки мають певні особливості та враховують об'єктивні та додаткові факторів діяльності підприємства: специфіка діяльності, наявність нерухомості, характер зв'язків з контрагентами, наявність постійної валютної виручки, участь у спільних програмах, наявність державної підтримки, судова причетність позичальника тощо.

Отже, можна зазначити, що кожен банк має право створити свою методикку для аналізу кредитоспроможності клієнтів, яка буде базуватися на вже існуючій методи оцінки та може включати певні редагування та удосконалення. Єдиного підходу до визначення кредитоспроможності не існує, тому банк на свій розсуд та ризик створює

комплекс підходів щодо проведення аналізу кредитоспроможності позичальника.

Проведений аналіз дозволив виокремити наступний перелік проблем щодо діагностики кредитоспроможності юридичних осіб – позичальників банку:

- відсутність уніфікованих діагностичних процедур у сфері оцінювання кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб, що зумовлює можливість розроблення комерційними банками власних підходів та методик та створює умови для маніпулювання результатами;

- існування ймовірності отримання одним підприємством різних класів позичальника у різних банківських структурах;

- наявність практики свідомого погіршення результатів діагностики кредитоспроможності підприємства банківськими структурами, що надалі створює умови для підвищення вимог щодо заставного забезпечення кредиту та пропонування несприятливих для підприємства умов співпраці;

- можливість маніпулювання результатами діагностики кредитоспроможності та викривлення інформації про реальну кредитоспроможність підприємств.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, слід зазначити, що допоки методики оцінки кредитоспроможності позичальників, якими користуються вітчизняні банки, обмежуються лише коефіцієнтними або рейтинговими методами, кредитний сектор економіки залишатиметься на стадії стагнації.

Запровадження синтезу методик діагностики кредитоспроможності юридичних осіб – позичальників банку з урахуванням зарубіжного досвіду дозволить в короткострокові терміни розвиватись як банківському сектору, так й економіці в цілому.

Список літератури:

1. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рейтингової шкали» № 665 від 26.04.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Положення Національного банку України «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Бордюг В. В. Теоретичні основи оцінки кредитоспроможності позичальника банку / В. В. Бордюг // Проблеми розвитку банківської системи в сучасних умовах: Вісник університету банківської справи НБУ. – 2008. – № 3. – С. 112-115.
4. Воробйова І. А. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника в сучасних умовах функціонування банківської системи України / І. А. Воробйова, М. С. Плеханов // Зб. наук. праць студентів НУК. – Миколаїв, 2012. – № 1(6). – С. 92-98.
5. Дубіна Ю. Б. Існуючі методи оцінки кредитоспроможності позичальника [Електронний ресурс] / Ю. Б. Дубіна. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
6. Журавель Т. М. Проблеми і перспективи сучасних методик оцінювання кредитоспроможності клієнтів [Текст] / Т. М. Журавель, Л. О. Нічик // Вісник Університету Банківської справи НБУ. – 2011. – № 1(10). – С. 99.
7. Мельник О. Г. Проблеми діагностики кредитоспроможності підприємств [Текст] / О. Г. Мельник // Науковий вісник НЛТУ України. – Л., 2012. – Вип. 22.3. – С. 144.
8. Мікуліна М. О. Кредитоспроможність та методичні засади її визначення / М. О. Мікуліна // Вісник УАБС. – 2003. – № 2(15). – С. 103-107.
9. Мірошник О. Ю. Система експрес-аналізу кредитоспроможності підприємств // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць. – Харків, 2011. – С. 200-206.
10. Онищук Н. Ю. Особливості оцінки кредитоспроможності позичальників в управлінні кредитним ризиком банку [Електронний ресурс] / Н. Ю. Онищук. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
11. Терещенко О. Нові підходи до оцінки кредитоспроможності позичальника юридичних осіб / О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2012. – Січень. – С. 26-30.

Гопкало В.А.

Киевский национальный торгово-экономический университет

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ИНСТРУМЕНТАРИЙ ДИАГНОСТИКИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ – ЗАЕМЩИКОВ БАНКА

Аннотация

В статье исследованы инструменты диагностики кредитоспособности юридических лиц – заемщиков банка, которые рекомендованы Национальным банком Украины, а также их практическая имплементация коммерческими банками. Это позволит выявить степень релевантности и возможные недостатки в разработанных процедурах.

Ключевые слова: юридические лица, кредитоспособность, долг.

Hopkalo V.A.

Kyiv National University of Trade and Economics

DIAGNOSTIC METHODOLOGY AND TOOLS OF CREDITWORTHINESS FOR LEGAL ENTITIES – BANK’S BORROWERS

Summary

The article deals with the diagnostic tools of creditworthiness for legal entities – bank’s borrowers, which are recommended by the National Bank of Ukraine, as well as their practical implementation by the commercial banks. This will reveal the relevance and possible weaknesses in the developed procedures.

Keywords: legal entities, creditworthiness, debt.